

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Α. ΠΙΕΡΡΗΣ

Ο Εξαπολλωνισμός της Θρησκευτικότητας στην Τέχνη του 7^{ου} π.Χ. αι. και ο «Ανατολίζων» Ρυθμός

ἀλλ' ἔτι κάλλιστόν τε καὶ ἡμεροέστατον ἄλλων

παῖδα φίλον Κρείοντος ἀμύμονος, Αἴμονα δῖον

Κιναίθων Λακεδαιμόνιος, *Οἰδιποδία*, Fr. 1 Bernabé = Fr. 2 Kinkel p.9

[Η Σφίγγα των Θηβών, σταλείσα από την Ήρα δια την απαγωγή του Χρυσίππου του Πέλοπος από τον Λάιον, κατεσπάρασσε νέους παίδες και εν τέλει αυτόν τον Αίμονα]

Μερικές προγραμματικές παρατηρήσεις για μια φαντασίωση της νεωτερικότητας στην ερμηνεία της αρχαίας τέχνης που προέρχεται από την α-νοησία της περί την κλασσική Μορφή είναι επιβεβλημένες ως εισαγωγική κάθαρση. Εννοώ την επινόηση του λεγόμενου «Ανατολίζοντος» ρυθμού.

Με την πλήρη ανάδυση της Μορφής περί το 700 π.Χ. σφραγίστηκε η πολιτισμική επικράτηση του Δωρικού βιώματος του κάλλους ως σημείου στήριξης του νέου άξονα της ανθρώπινης παρουσίας. Η θρησκευτικότητα του εστιακού θεού του Ελληνισμού Απόλλωνα

μεταμορφώνει την Δαιμονική τάξη των δύο προϋποτιθέμενων θρησκευτικότητων, της Χθόνιας Γονιμότητας και της Απόλυτης Ισχύος. Στοιχεία των πολιτισμικών κόσμων αυτών των προηγούμενων θρησκευτικότητων υιοθετούνται αναδομούμενα και ανασυντιθέμενα, ενώ αντίστοιχα σύμβολα μετανοηματοδοτούνται. Τα στοιχεία δε και τα σύμβολα του Δαιμονικού δεν προέρχονται τον 7^ο αιώνα κατά κύριο λόγο από εξωτερικές πηγές αλλά αντιπροσωπεύουν ως επί το πλείστον καταβολές εγχώριες από την Πελασγική και Αχαϊκή («Μυκηναϊκή») περίοδο.

Τα τερατώδη όντα των δαιμονικών δυνάμεων, φοβερές ετεροιώσεις της κανονικής φοράς ή ακραίες εκδοχές της ή μικτές υποστάσεις πολυούσιες για να είναι πολυδύναμες και υπερδύναμες, μορφοποιούνται εις κάλλος εξαπολλωνιζόμενα. Η κεφαλή της αριστοτεχνικής Σφίγγας των Ναξίων στους Δελφούς όταν βρέθηκε χωρίς το σώμα θεωρήθηκε ως Απόλλων.

[V. Frank Brommer, *Gott oder Mensch*, JdI, 101/1986, p. 37, n. 4. - Η Σφίγγα, P. de la Coste-Messelière, *Delphes photographies de G. de Miré*, Figs. 47-49; A. Stewart, *Greek Sculpture*, Figs. 112-113].

Το αντίστοιχο συνέβη με την ιδιαίτερης παρθενικής ομορφιάς κεφαλή μιας Σφίγγας από την Καλυδώνα, που πριν διαπιστωθεί ότι συνανήκει με σώμα Σφιγγός θεωρήθηκε ως Άρτεμις.

[V. Fr. Poulsen und K. Romaios, *Erster Vorlaeufiger Bericht ueber die Daenisch-Griechischen Ausgrabungen von Kalydon*, p. 29sq., Figs. 53-55. Τεμάχιο από το στήθος της Σφίγγας, *ibid.*, pp. 28-9, Figs. 50-52].

[Την μορφοποίηση της άγριας φύσης στον λέοντα παρατηρούμε π.χ. στο ταφικό λιοντάρι στην Κέρκυρα Fr. Gerke, *Griechische Plastik in archaischer und klassischer Zeit*, Taf. 5; L. Alscher, *Griechische Plastik, Band I, Monumentale Plastik und ihre Vorstufen in der griechischen Fruehzeit*, Tafeln 74a-b. Η αντιπαράθεση προς λέοντα πράγματι ανατολικού εργαστηρίου, όπως η προτομή λέοντος της Ολυμπίας είναι χαρακτηριστική (Inv. B 4999, v. H. – V. Herrmann, *Eine orientalische Loewenprotome*, in X. Bericht ueber die Ausgrabungen in Olympia, pp. 72sq., tafeln 4-7. –

Το αντίστοιχο σε θαλάσσιο δαίμονα από αρχαϊκό αέτωμα στην Ακρόπολη των Αθηνών *ibid.* Taf. 19. –

Παραδειγματικά προσφέρεται το μέγα αέτωμα από τον ναό της Αρτέμιδας στην Κέρκυρα με την κεντρική του φιγούρα της Μέδουσας, v. G. Rodenwaldt, *Die Bildwerke des Artemistempels von Korkyra*, Tafeln 3-8. –

Το ορειχάλκινο, επίσημα ασπίδος, πτερωτό Γοργόνειον από την Ολυμπία από-καλύπτει την επιβολή της Μορφής επί του τερατώδους και φρικτού ανα-δεικνυομένης της φύσεώς του. *Bericht I ueber die Ausgrabungen in Olympia*, Taf 13. –

Την προετοιμασία για την μεγάλη μεταμόρφωση την βλέπουμε να έχει ήδη αρχίσει και προχωρήσει στους ορειχάλκινους γρύπες π.χ. της Ολυμπίας. [v. e.g. Alscher, *op. cit.*, Abb. 50a-b; O. W. von Vacano, *Im Zeichen der Sphinx, Griechenland im VII. Jahrhundert*, Tafel 24, αντιτιθέμενο προς το Tafel 23; Fr. Matz, *Die geometrische und die frueharchaische Form*, Taf. 61, σε αντιπαραβολή προς Taf. 60 (η αντίθεση δεν είναι μόνο και απλώς χρονολογική); *Bericht I ueber die Ausgrabungen in Olympia* (JdI 52/1937), Tafeln 34-35; *Olympiabericht II* (JdI 53/1938) Tafeln 47-51 σε αντιπαραβολή προς Taf. 46; cf. Taf. 45). –

Την τροποποίηση ανατολικού μηχανιστικού μοντέλου (εραλδική κατοπτρική συμμετρία περί άξονα) σε δυναμική ζώσα τάξη ασύμμετρης κατοπτρικής συμμετρίας κατά την θεωρία μου δείχνουν εντυπωσιακά τα δυο συμπληρωματικά ελάσματα λαβής ασπίδας: παρίσταται ο Βελλεροφών να κρατάει με χαλινάρι τον Πήγασο ενώ καταφέρει πλήγμα κατά της Χίμαιρας – τα δύο γιγάντια συμβολικά ζώα ανορθωμένα στα οπίσθια πόδια εραλδικά αντιμέτωπα υπέρ τον Ήρωα. *Olympiabericht II* (JdI 53/1938) Tafel 27 και σύνθετη σχεδιαστική απεικόνιση Abb. 52, pp. 80sqg.].

Η χρησιμοποίηση ανατολικών στοιχείων είχε αρχίσει προ του 7^{ου} αιώνα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το ορειχάλκινο τύμπανο από το άντρο του Διός στην Ιδη της Κρήτης: γενειοφόρος θεός ανέρχεται με ισχυρή προβολή του αριστερού ποδός επί της κεφαλής τάυρου, ίσως ορχούμενος εκστατικά, ενώ περιδινεί υπέρ την κεφαλή του λέοντα κρατώντας τον από ένα πίσω πόδι με το δεξί και από ένα εμπρόσθιο με το αριστερό. Εραλδικά εκατέρωθεν του θεού ίστανται δύο πτερωτοί δαίμονες,

ενώ τέσσερα τύμπανα συμμετρικά τοποθετημένα άνω και κάτω μεταξύ θεού και δαιμόνων υποδηλώνουν οργιαστική τελετή από Φρυγίας μέχρι Κρήτης κοινωθείσα. Βαβυλωνιακά πρότυπα και Ασσυριακή τέχνη είναι προφανή. **Ο Ζευς και οι Κουρήτες δεν έχουν ακόμη εξαπολλωνισθεί.**

[V. E. Kunze, *Kretische Bronzereliefs*, Nr. 74, Taf. 49; von Vacano, *op. cit.*, Taf. 6; F. Poulsen, *Der Orient und die fruehgriechische Kunst*, Abb. 77; Fr. Matz, *Geschichte der griechischen Kunst*, Band I, *Die geometrische und die frueharchaische Form*, Taf. 264a].

Η εμπειρία του εξαπολλωνισμού του Δαιμονικού φανερώνεται στην αγγειογραφία μιας Αττικής όλπης στο Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου περί το 600 π.Χ., όπου μεταξύ δυο γιγαντιαίων επιδεικτικά ωραιοποιημένων Σφιγγών φύεται ανθοφόρο στέλεχος, επί του οποίου βαίνει καλός νεαρώδης (ίσως Ερμής) όμοιας φυσιογνωμίας προς τις Σφίγγες (cf. Vacano, *op. cit.*, Tafel 1). – Σε αλάβαστρο από την Κνωσσό, τρεις σφίγγες διατρέχουν την ζωφόρο της κοιλιάς του αγγείου, οι οι δύο εκπλησσύμενες από την μορφή της τρίτης: είναι αρσενική με περικεφαλαία. [Matz, *op. cit.*, Taf. 168; Neugebauer, *op. cit.*, pp. 152sq., Abb. 147-148]. - Πτερωτός νεαρώδης κρατεί φυτικό διάκοσμο (στην αφηρημένη ιδέα του βλαστού) με συμβολικά άνθη (λωτόμορφα ίσως). Πήλινο πινάκιο από το Ηράϊο του Άργους [Matz, *op. cit.*, Taf. 92]. -

Παραπλανητική είναι, ει μη κατά σύμβασιν, και η νεωτερική έννοια του **Δαιδαλικού**, ιδίως για να αποδώσει το ύφος της πλαστικής του 7^{ου} π.Χ. αιώνα.

Για την αληθή μορφή των εξελίξεων στο διάστημα από το 800 έως το 600 π.Χ. δείτε ειδικά σειρά μελετών μου στον ιστότοπο του Ινστιτούτου, τμήμα Research Projects, κατηγορία «Δωρικές Μελέτες»:

α/ Δαίδαλος, Δίποινος και Σκύλλις – η Πλαστική Μετάβαση από την Γεωμετρική στην Αρχαϊκή Εποχή: Πηγές και Χρονολόγηση

β/ Δωρική και Ιωνική Υστερογεωμετρική και Πρωτοαρχαϊκή Γλυπτική: Φιλολογική Έρευνα

γ/ δ/ ε/ Η Ανάδυση της Μορφής στα Ορειχάλκινα Ειδώλια της Ολυμπίας, I, II, III

στ/ ζ/ Η Μορφολογία του Δωρικού και του Ιωνικού Ρυθμού στην Πρώιμη Αρχαϊκή Γλυπτική I, II

η/ Κορινθιακή και Αττική Γλυπτική κατά τον 7^ο και 6^ο Αιώνα π.Χ.

θ/ Βοιωτική Γλυπτική κατά τον 7^ο και 6^ο Αιώνα π.Χ.

Δείτε επίσης τις τελευταίες μελέτες μου για την Σπαρτιατική πλαστική σε ομάδες αγαλματίων.

Τα ερευνητικά αυτά κείμενα αποτελούν και προλεγόμενα για την μείζονα μελέτη του Κούρου της Φιγαλείας που έχω αναλάβει.

Αυτό που ψάλλει ο Πίνδαρος, την ομοιότητα του ανθρώπου προς το θείο κατά το κάλλος της σωματικής τελειότητας και την μεγαλόνοια του πνεύματος, αυτό ήταν το επίτευγμα της Δωρικής Σπάρτης στο ακμάζον έαρ του Ελληνισμού κατά τον 7^ο π.Χ. αιώνα. Ο νεαρός Σπαρτιάτης ένα είχε σκοπό: να γίνει άγαλμα του Απόλλωνος, εφ' ω αγάλλεται ο θεός. Αυτή ήταν η θυσία του Δωριέα στον θεό του, θυσία εαυτού εις το ίνδαλμα του εαυτού του.

Αυτό το επίτευγμα εκφράζει η κυριαρχία στην μνημειακή πλαστική του Κούρου ως αρχετύπου θεότητας και τελείας, και άρα εξαιωνισμένης, ανθρωπότητας. **Κούρος και Κουρήτες, ο πρωθήβης άναξ και οι ορδές των νεαρωδών οπαδών του.** Το ίδιο βίωμα και πνεύμα δείχνει η επί-δειξη τελειότητας ως θεία λατρεία στους γυμνικούς αγώνες της Ολυμπίας και τους χορευτικούς των Γυμνοπαιδιών στην Σπάρτη.

[Δείτε τις μελέτες μου για την Κουρητική γεωγραφία, ιδίως για τους Κουρήτες της Αιτωλίας, Ακαρνανίας και Εύβοιας. Η πρωιμότητα της λατρείας του Απόλλωνα στην ορεινή Αιτωλία (στον Θέρμο) βρίσκει έτσι την εξήγησή της, όπως και οι Κουρήτες της Πλευρώνας (Ομηρος). Η

κατοχή των παλαίφατων Δελφών από τον μέγα Πρωθήβη σημαίνει ακριβώς την επικράτηση του Κουρητισμού της Στερεάς Ελλάδας στην διαμόρφωση του πολιτισμικού Ελληνισμού. Ομοίως και η έντονη παρουσία του θεού σε Βοιωτία και Φωκίδα. Εστιακή για το όλο Απολλώνιο πεδίο της Στερεάς Ελλάδας είναι η Δωρίδα, τοποθετημένη σε νευραλγικό κόμβο συννεύρωσης του ορεινού όγκου του Βοίου.

Έχω αναφερθεί στον Κρητικό Μέγιστο Κούρο και στον σωζόμενο ύμνο του από το Παλαίकाστρο. (V. e.g., W. D. Furley, J. M. Bremer, *Greek Hymns*, vol. II., ch. 1, pp. 1-3). Δείτε την σχετική μελέτη μου.].

Η Ολυμπιακή θρησκευτικότητα σημαίνει τον εξαπολλωνισμό όλων των θεοτήτων του πρώτου και του δεύτερου πυρήνα θρησκευτικότητας, αυτού της χθόνιας γονιμότητας και εκείνου της απόλυτης ουράνιας ισχύος, της Μεγάλης Μητρός και του Κυρίου των Δυνάμεων. Τώρα το «τέλος» των πάντων κατέχει ο Κούρος του Κάλλους. Οι Ολύμπιοι είναι οι μεγάλοι θεοί των προηγούμενων σταδίων: τώρα σηκώνονται από τις έδρες τους έντρομοι για να τιμήσουν τον ατάσθαλο νεαρώδη του δυναμερού κάλλους εισερχόμενα στα Ολύμπια δώματα. (Αρχή του Ομηρικού ύμνου στον Απόλλωνα. - Έχω αναλύσει την δομή του ύμνου).

Στην εποχή της Ολυμπιότητας, του (κλασσικού) Ελληνισμού, Δαιμονικές κατ' ιδίαν σημασίαν Δυνάμεις είναι οι μη θρησκευσιολογικά Απολλωνοποιημένες θεότητες του προτέρου Κόσμου, οι στυλοβάτες της κοσμικής τάξης που καθορίζεται από την χθόνια γονιμότητα και την υπερβατική κυριότητα – είναι αυτές που έμειναν έξω από την διανομή ρόλων και τιμών (ΗΣίοδος), την οποίαν έκαναν οι νικητές νέοι θεοί επί Τιτάνων και Γιγάντων. Στην ομάδα περιλαμβάνονται οι Ερινύες, και οι Γραίες, και η Μέδουσα, και η Γοργώ, και η Σφίγγα, και ο Γρυψ, οντότητες σύμμεικτες και τερατώδεις (τέρατα και τεράστια) εξ υπερβολής και όχι εξ ελλείψεως δυναμικού.

[Δείτε τα τερατώδη ειδώλια στο Μουσείο του Ναυπλίου και στην Σπάρτη, από το ιερό της Αρτέμιδος Ορθίας. – Αυτά λειτουργούν σαν αντιπαραδείγματα κατά την περίοδο της κλασσικής εποχής. Η χαρακτηριστική ασχήμια τους συμβολίζει το «άπειρο» και άμορφο της προγενέστερης τάξης].

Η «μορφοποίηση» των δαιμονικών τεράτων, υπολοίπων της προηγούμενης τάξης πραγμάτων, αποτελεί την τελική νίκη του Απολλώνιου κατά την διαμόρφωση του Ελληνισμού. Αυτή, όπως έχω αναλύσει, είναι η σημασία του καταχρηστικώς λεγόμενου Ανατολίζοντος ρυθμού στον 7^ο αιώνα π.Χ. Όλα αντιμετωπίζονται για να ενισχύεται η δόξα του πρωθήβη Άνακτα.

[Έχω μελετήσει το φαινόμενο σε σχέση ιδιαίτερα με τον εναέτιο γλυπτικό διάκοσμο των πρωτοεμφανιζόμενων τότε μνημειακών ναών. Το αέτωμα του ναού της Αρτέμιδος στην Κέρκυρα θα είναι οδηγός μας].

Εις επίρρωση της θεωρίας, αξίζει να συνεξετασθούν μια σειρά από καθοριστικές εξελίξεις, αναμφισβήτητα Δωρικού πνεύματος και Απολλώνιου νεύματος, που έχουν την εστία τους στην Σπάρτη, την Σπάρτη της γυμνής επί-δειξης του κάλλους εις φανέρωση του Απόλυτου, επι-φάνεια του Είναι και από-κάλυψη θεότητας:

- 1/ Η γένεση και πρώτη ακμή της λυρικής ποίησης (ουσιωδώς Δωρικής) με τον Αλκμάννα, (συνέχεια με τον Στησίχορο και τον Ίβυκο)
- 2/ Η πρώτη και δεύτερη κατάσταση της μουσικής (Πλούταρχος, Περί Μουσικής)
- 3/ Η ανάδυση της μορφής στα ορειχάλκινα ειδώλια και η γένεση της κυρίως μνημειακής πλαστικής (Κούρος της Φιγαλείας)
- 4/ Θέσπιση μουσικών, ποιητικών και χορευτικών αγώνων και επιδείξεων στην Σπάρτη στα πλαίσια θρησκευτικών εορτών (Κάρνεια, Γυμνοπαιδιές)
- 5/ Γυμναστική, αθλητική και πολεμική πρωτοκαθεδρία των Λακεδαιμονίων (Κατάλογος Ολυμπιονικών)

Θα συμπληρώσω την εικόνα του Σπαρτιατικού θαύματος τον 7^ο αιώνα με τα ιστορικά γεγονότα και την σημασία τους από τον Β' Μεσσηνιακό πόλεμο στην σταθεροποίηση της ιδιότυπης Λακεδαιμονίας μη δεσποτικής ηγεμονίας στην Πελοπόννησο και τον ευρύτερο Ελληνικό χώρο.